

*Миронюк Н. Д.,**аспірант**Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янука*

КНИГИ, ГАЗЕТИ, ЖУРНАЛИ – ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ БУКОВИНИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ

Анотація. Книги, газети, журнали, інша друкована продукція – чи не єдине історичне джерело вивчення суспільно-політичного життя краю, тих історичних процесів, які відбувалися наприкінці ХІХ – початку ХХ століть. Виявити основні тенденції в дослідженнях науковців, присвячених суспільним комунікаціям на Буковині, – головне завдання статті.

Ключові слова: видавнича діяльність, книгодрукування, науковці, комплексне дослідження, газети, журнали, громадські організації, політичні партії, Буковина.

Постановка проблеми. За роки незалежності України тема видавничої справи на Буковині ще жодного разу не була об'єктом комплексного наукового дослідження. Нині в Україні не захищено жодної кандидатської чи докторської дисертації, в якій би автор дослідив усі багатогранні й водночас непрості аспекти видавничої справи. Тим часом саме книгодрукування стало «могутнім засобом, необхідною умовою розвитку культури» [1, с. 70], особливо в тих умовах, коли іноземні загарбники намагалися будь-якою ціною перетворити Буковину на форпост колонізаторської політики. Це було притаманним політикам австрійського, австро-угорського, румунського й радянського періодів панування на буковинських землях. Однак навіть у таких умовах книгодрукування на Буковині не лише не завмерло, а навпаки, розвивалося, відіграло важливу роль у формуванні громадської думки, поширенні української ідеї, зміцненні автотонних традицій.

Мета статті – виявити основні тенденції в дослідженнях науковців, присвячених видавничій справі на Буковині.

Виклад основного матеріалу дослідження. Леся Українка у своїх спогадах не раз наголошувала на тому, що в кінці ХІХ століття Чернівці були єдиним європейським містом, де українська мова звучала майже всюди. На зламі двох століть (ХІХ – ХХ століть) Чернівці були потужним видавничим центром: «Тут видавалося кілька газет, діяли українські видавництва з кириличними українськими шрифтами, українські товариства видавали методичні поради і народні календарі для дітей, і навіть класику (Мольєра, Гоголя, Софокла). У столиці коронного краю Буковини наприкінці ХІХ століття і в першому десятиріччі ХХ століття побачили світ окремими виданнями твори таких відомих українських письменників та громадських діячів, як Тарас Шевченко, Леся Українка, Іван Франко, Василь Стефаник, Марко Черемшина, Богдан Лепкий, Володимир Винниченко, Михайло Драгоманов, Михайло Павлик, Гнат Хоткевич, Володимир Антонович. Тут друкувалися і місцеві автори всеукраїнського та місцевого значення: Ольга Кобилянська, Юрій Федькович, Сидір Воробкевич, Теодот Галіп, Іван Бажанський та ін.» [2, с. 75].

Підтвердження неочікуваної ролі, яку відіграла книговидавнича справа на Буковині, знаходимо в дослідженні професора Чернівецького національного університету Богдана Мельничука: «На зламі століть Чернівці були одним з найбільших центрів українського книговидання, поступаючись у цьому лише Львову і залишаючи позаду навіть Київ, де наше слово задиалося в зашморзі, накинута на нього російськими шовіністами» [3, с. 147].

Ще один чернівецький науковець, історик Олександр Добжанський стверджує, що «край переживав справжню видавничу лихоманку» [4, с. 414].

Завдяки досліднику видавничої справи на Буковині Степану Діхтярю дізнаємося, що й перша друкарня в цьому краї з'явилася значно раніше, ніж в інших містах, а саме на початку ХІХ століття. Однак в інших дослідженнях, зокрема старшого наукового співробітника відділу фондів Чернівецького обласного краєзнавчого музею Людмили Бондаревої [5], знаходимо «уточнення»: перша друкарня на Буковині з'явилася ще наприкінці ХVІІІ століття – у 1789 р., а перша книга українською мовою (але латинським шрифтом) була видана в Чернівцях у 1861 р. – це відоме в історії української літератури “Slovo na slovo do redaktora “Slova””, брошура Антіна Кобилянського про потребу переходу з етимологічного правопису на фонетичний. Із цього часу, як стверджує С. Дігтяр, і починається історія видавничої справи на Буковині.

Вагомі дані з аналізом окремих видань знаходимо і в дослідженнях ще одного науковця П. Зленка, зокрема у його статті «Видавнича справа на Буковині в останньому десятилітті (1918–1928 рр.)». У цьому контексті заслуговують на увагу дослідження М. Кордуби «Переворот на Буковині», О. Поповича «Відродження Буковини», а також стаття «Українська преса на Буковині», підписана криптонімом Д. М. (Дмитро Макогон).

За змістовим наповненням, мірою об'єктивності та повнотою залученого для аналізу матеріалу увесь масив публікацій умовно поділено на п'ять груп: публікації австрійського періоду, публікації часів румунської окупації, наукова продукція радянської пори, дослідження часів Незалежності України, а також діаспорні публікації. Найбільшою за кількістю публікацій є радянська група. Це пояснюється тим, що політика колишнього СРСР була спрямована на те, аби довести, що найкращі умови для життя і наукових досліджень були закладені саме у цей період. Учені під тиском і впливом існуючої на той час ідеологічної системи аналізували всю наявну наукову, архівну базу з точки зору класової боротьби. Тому й не дивним є те, що всі попередні перебування Буковини під владою Молдавського князівства, Австрії, Австро-Угорщини, Румунії розцінювалися як абсолютне зло і були протиставлені «щасливій» радянській дійсності. Як

підсумок, за твердженням радянських науковців, Буковина, безумовно, віками перебувала під національним, соціальним, економічним і духовним гнітом, а «щастя» настало на початку 40-х рр. ХХ століття (1944–1991 рр.). Лише 47 років знадобилося вченим радянської доби, аби заідеалізувати всю науку, спрямувати її в соціалістичне русло. Що ж стосується другої групи публікацій Австрійської доби, то вона найменш досліджена науковцями з двох причин: а) значна частина архівних матеріалів цього періоду тривалий час знаходилася під грифом «секретно»; б) коли ж з'явилася можливість доступу до цього пласту невичерпної інформації, значна частина науковців виявилася не готовою «штурмувати» архіви. Причина – 99% архівних джерел австрійського періоду написано німецькою або ж румунською мовою. Тому це дає нам підстави припустити, що саме незнання дослідниками іноземних мов, необхідних для перекладу наявних джерел, тривалий час було головною перешкодою для наукових відкриттів у галузі видавничої справи на Буковині в період 1775–1918 рр.

У 20-ті рр. ХХ століття вийшли перші праці радянських істориків стосовно Буковини в цілому. У книзі «Буковина. Її минуле і сучасне» Г. Піддубний присвятив цілий розділ ставленню радянської влади до української культури на Буковині, описав процеси румунізації краю та становище культурно-просвітніх товариств австро-угорського періоду. Зокрема, чільне місце автор відводить «Руській Бесіді» як провідному товариству довоєнного періоду, яке б мало повести за собою рух за відродження національно-культурного життя українців на Буковині в умовах панування королівської Румунії.

Однак, якщо Г. Піддубний [11] хоча б трохи намагався дотримуватися об'єктивності у висвітленні подій минулого, то дві праці С. Канюка «Буковина в румунській неволі» та «Під чоботом румунських бояр» мали яскраво виражене прокомуністичне ідейне забарвлення і відкидали будь-які позитивні оцінки щодо українського національно-культурного руху.

З позицій нинішнього часу автора статті «Видавничі справи в Чернівцях в ХІХ столітті» можна критикувати за його радянські принципи оцінки ситуації довкола видавничої справи, але він заслуговує на повагу за те, що дослідив кілька проблем українського книговидавництва на Буковині. Це утиски австрійської цезури, захоплення видавничої справи німецькими підприємцями, неякісний слов'янський шрифт у німецьких друкарнях, вища плата за друкування кирилицею, ніж латиною. Так, за словами автора статті, «на Буковині за час з 1801 по 1860 р. вийшло всього 13 книжок слов'янськими мовами (з них три – польською)». Сталося це тому, що на Західній Україні слов'янські шрифти були у друкарнях двох міст – у Львові і Чернівцях.

Інший дослідник цього періоду К. Ципко [14] піддав гострій критиці їх авторів за те, що прославляли духовенство і «прекрасне життя» та не бачили людей, приречених на голодну смерть.

Побіжні згадування про видавничу справу знаходимо і в дослідженнях доктора філологічних наук Ангеліни Коржупової [15]. Цей дослідник розглядала українське книгодрукування здебільшого «через темні окуляри». На її думку, «українські товариства і «Руська Рада», і «Руська бесіда» підкорювали українську національну культуру своїм класовим інтересам і відповідно добирали твори для друку, адепти цих товариств писали хвалебні оди цесареві, висловлювали низькопоклонні почуття перед ним». Перелічивши періодичні видання, які виникли з розвитком друку в Чернівцях і в краї наприкінці ХІХ століття, автор робить висновок, що «всі вони не були послідовними у своїй політичній

програмі, але за відсутності свого органу прогресивні письменники змушені були вміщувати в них свої твори».

Про ті видання, які друкувалися на Буковині, їх завдання можна дізнатися з досліджень ще таких науковців, як викладач Чернівецького університету Леонід Чернець (стаття «Російська література на Буковині ХІХ століття» (1954 р.)) [6], Ангеліна Коржупова [7], Федор Погребенник [8] та ін. За нашими підрахунками, тільки в Чернівецькому університеті проблеми книгодрукування на Буковині в період ХІХ – ХХ століть розглядало щонайменше 11 науковців, не кажучи про дослідників з інших ВНЗ і регіонів. Однак жоден з дослідників австрійського, румунського або радянського періоду не робив спроб комплексно проаналізувати видавничу справу на Буковині. Здебільшого ця тема «піднімалася» тоді, коли йшлося про огляди художньої творчості та фольклористичної діяльності окремих осіб, під час вивчення особливостей української мови ХІХ століття.

Другий висновок, який впливає з наявних на сьогоднішній день праць, – дослідники видавничої справи на Буковині радянського періоду не робили акценту на давніх традиціях українського друкарства й рукописання, не акцентували увагу на цінності книги в житті українського народу, а зводили все до класових інтересів, «утвердження» споконвічної дружби українського та російського народів, а українських борців за волю й незалежність називали «буржуазними націоналістами».

Третій висновок – програма багатьох тодішніх видавництв у Чернівцях ґрунтувалася на розвитку української національної ідеї. Тогочасні видавці ставили перед собою завдання культурної, правової, економічної або господарської просвіти народу, особливо молоді й дітей.

Четвертий висновок полягає в тому, що період другої половини ХІХ – початку ХХ століть був часом швидкого розвитку національного руху на Буковині, формування свідомої української інтелігенції, котра й взяла на себе найважчу ношу – громадську роботу. Головними й безпосередніми втілювачами цих ідей були активісти різних громадських об'єднань, яких виникло багато в умовах австрійського ліберального конституційного ладу. Серед них – культурно-просвітницьке товариство «Руська бесіда».

П'ятий висновок – видавничі справи на Буковині другої половини ХІХ – початку ХХ століть так і не стала об'єктом комплексного дослідження науковців, а ті дослідження, які вже зроблені, потребують суттєвих корективів і доповнень, особливо щодо інтерпретації окремих положень австрійського, румунського, радянського періодів розвитку книгодрукування на Буковині, а також у нинішній час – у час будівництва незалежної й суверенної України.

Висновки. Отже, основні тенденції в дослідженні видавничої справи на Буковині полягають у тому, що:

– жоден з дослідників австрійського, румунського або радянського періодів не робив спроб комплексно проаналізувати видавничу справу на Буковині;

– радянські дослідники видавничої справи на Буковині не робили акцент на давніх традиціях українського друкарства й рукописання, а зводили все до класових інтересів;

– програма багатьох тодішніх видавництв у Чернівцях ґрунтувалася на розвитку української національної ідеї;

– друга половина ХІХ – початок ХХ століть – час швидкого розвитку національного руху на Буковині;

– видавничі справи на Буковині другої половини ХІХ – початку ХХ століть потребує ґрунтовних досліджень.

Література:

1. Дігтяр С. Видавнича справа в Чернівцях в XIX столітті / С. Дігтяр // Научний ежегодник за 1959 год. – 1960. – Отдельный выпуск: филолог. факультет – С. 169–171.
2. Ножак О. Історія видавничої справи на Буковині другої половини XIX – початку XX століть у дзеркалі публікацій «Літературно-наукового вісника» / О. Ножак // Наукові записки Інституту журналістики: наук : збірник наукових праць. – Т. 37. – Жовтень-грудень. – Київ, 2009. – С. 75–81.
3. Мельничук Б. Під егідою «Молодої України» / Б. Мельничук // Буковинський журнал. – 1994. – № 3–4. – С. 147–148.
4. Добржанський О. Національний рух українців Буковини другої половини XIX – початку XX століть / О. Добржанський. – Чернівці : Золоті литаври, 1999. – 414 с.
5. Бондарева Л. Стародруки з фондів Чернівецького краєзнавчого музею як джерело вивчення розвитку українського книгодання / Л. Бондарева // Музейний щорічник. – 2005. – Вип. 3–4. – С. 109.

Миронюк Н. Д. Книги, газети, журнали – исторические источники изучения общественно-политической жизни Буковины конца XIX – начала XX столетий
Аннотация. Книги, газеты, журналы, другая печатная продукция – чуть ли не единственный источник

изучения общественно-политической жизни края, тех исторических процессов, которые происходили в конце XIX – в начале XX веков. Выявить основные тенденции в исследованиях научных деятелей, посвященных общественным коммуникациям на Буковине – главное задание статьи.

Ключевые слова: издательская деятельность, книгопечатание, ученые, комплексное исследование, газеты, журналы, общественные организации, политические партии, Буковина.

Myroniuk N. Books, newspapers, magazines – historical sources of the study of Bukovina social and political life in the end of the XIX – the beginning XX centuries

Summary. Books, newspapers, magazines and other printed matter – almost the only source of studying the socio-political life of the region, the historical processes that took place in the end of XIX – the beginning of XX centuries. Identify key trends in research academics devoted to public communication in Bukovina – the main task of this article.

Key words: publishing, printing, researchers, comprehensive study, newspapers, magazines, community organizations, political parties, Bukovina.